

Шиндировський І. М.,
к.е.н., доц., доцент кафедри комерційної діяльності і підприємництва, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджуються зміст та значення малого підприємництва, критерії визначення суб'єктів малого підприємництва в Україні. Охарактеризовано сучасний стан малого підприємництва в Україні. Проаналізовано позитивні та негативні тенденції розвитку малого підприємництва в економіці. Розглядаються види державної підтримки малого підприємництва, особливості застосування ними спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. За результатами дослідження визначаються завдання подальшого вдосконалення державного регулювання і підтримки малого підприємництва в сучасних умовах.

Ключові слова: господарська діяльність, державне регулювання, державна підтримка, мале підприємництво, спрощена система оподаткування, обліку та звітності.

Shyndyrovskiy I. M.,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Commercial Activity and Entrepreneurship, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF SMALL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

Abstract. The article investigates the meaning and the significance of small entrepreneurship as well as the criteria for the identification of small entrepreneurship subjects in Ukraine. The current state of small entrepreneurship in Ukraine is characterized. The positive and the negative trends of the development of small entrepreneurship in the economy are analyzed. The types of state support of small entrepreneurship are considered, especially the use of the simplified system of taxation, accounting and reporting. According to the results of the study the task of further improving of state regulation and support of small entrepreneurship in modern conditions is defined.

Keywords: economic activity, state regulation, state support, small entrepreneurship, simplified system of taxation, accounting and reporting.

Постановка проблеми. Мале підприємництво є органічним структурним елементом ринкової економіки. Цей сектор економіки історично і логічно відіграв роль необхідної передумови створення ринкового середовища. Здатність малого бізнесу до структуроутворення ринку висуває завдання його активізації та спрямовує у число першочергових заходів реформування економіки України на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній літературі накопичено значний досвід аналізу малого підприємництва. В останні роки основна увага була зосереджена на дослідженні значення, функцій, тенденцій розвитку сектора малого підприємництва. Такі проблеми знайшли відображення у роботах Н. Бега [4], Т.О. Білик [5], В. Бобиля [6]. Свій вклад у вирішення проблем формування ефективного організаційно-економічного механізму функціонування малого підприємництва внесли З.С. Варналій [7], І. Драган [8], О.А. Кириченко [9], М. Хурса [11] та інші.

Постановка завдання. Незважаючи на глибокі дослідження в цій сфері, потребують подальшого

опрацювання проблеми оцінки сучасного стану малого підприємництва, недостатньо ефективного державного регулювання, створення ефективного і дієвого механізму їх функціонування.

З погляду на зазначене вище основною метою статті є дослідження сучасного стану малого підприємництва в Україні, його державного регулювання і визначення напрямів його подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовий досвід і практика господарювання показують, що найважливішою ознакою ринкової економіки є існування і взаємодія великих, середніх і малих підприємств, їх оптимальне співвідношення. В структурі сучасної економіки такі види бізнесу співіснують та органічно взаємодоповнюються.

Відповідно до Господарського кодексу України суб'єкти господарювання залежно від доходів від будь-якої діяльності за рік та кількості працюючих можуть відноситися до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва.

Суб'єктами мікропідприємництва є фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, та юридичні особи –

суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [1].

Господарський кодекс України визначає, що суб'єктами малого підприємництва є фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [1].

Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких від будь-якої діяльності річний дохід перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро та за звітний період (календарний рік) середня кількість працівників перевищує 250 осіб, яка визначається за середньорічним курсом Національного банку України.

Інші суб'єкти господарювання, що знаходяться в межах між малим і великим підприємництвом, належать до суб'єктів середнього підприємництва.

Відмінності між малим, середнім та великим підприємництвом обумовлені різним рівнем суспільного розподілу праці, характером спеціалізації та усупільнення виробництва, а також вибором технологічного типу виробничого процесу.

На відміну від великого і середнього підприємництва, малий бізнес є вихідним, найбільш чисельним, а тому і найбільш поширеним сектором економіки. Цей сектор економіки історично і логічно був первинною вихідною формою ринкового господарювання у вигляді дрібнотоварного виробництва. Саме тому дрібнотоварне підприємництво відіграло структуроутворюючу роль в історії становлення конкурентної економіки ринкового типу.

Ця специфіка та своєрідне функціональне призначення малого підприємництва набуває особливого значення для країн, які йдуть шляхом відтворення ринкової системи господарювання. Здатність малого бізнесу до структуроутворення ринку висуває завдання його відродження та спрямовує у число першочергових заходів реформування економіки України на її перехідному етапі.

Сучасний стан розвитку малого підприємництва в Україні характеризується даними табл. 1-4.

Проведені дослідження показують, що у 2014 році кількість зареєстрованих малих підприємств становила 324 тис. одиниць (табл. 1). Аналіз динаміки чисельності малих підприємств свідчить про те, що у 2013 році їх кількість дещо зросла. Однак несприятлива економічна ситуація в Україні призвела до того, що у 2014 році кількість малих підприємств знизилася на 13,2% в порівнянні з попереднім роком. Аналогічну тенденцію має кількість малих підприємств на 10 тис. наявного населення, яка на кінець 2014 року склала 75 одиниць.

Середньорічна кількість найманих працівників на малих підприємствах протягом 5 останніх років знижується. Так, у 2014 році кількість найманих працівників на малих підприємствах знизилася до 1572,0 тис. осіб, або на 16,9% порівняно з попереднім роком (табл. 1).

Стає дрібнішим і розмір одного малого підприємства за чисельністю працюючих. Середньорічна кількість найманих працівників у розрахунку на одне мале підприємство знизилася з 6 осіб у 2010-2012 роках до 5 осіб у 2013 і 2014 роках (табл. 1).

Питома вага найманих працівників, які працюють на малих підприємствах, в загальній чисельності найманих працівників підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності має також тенденцію до зниження. В 2014 році їх частка склала 25,9%, що нижче показника 2013 року на 0,1% (табл. 1).

Частка малих підприємств у загальній кількості підприємств на кінець 2014 року склала 95,2% (табл. 2). І це найвищий показник за останні роки.

Найбільша чисельність малих підприємств створена в сфері оптової та роздрібно торгівлі, ремонті автотранспортних засобів та мотоциклів (табл. 2). В

Таблиця 1

Основні показники розвитку малих підприємств в Україні за 2010-2014 роки [10, с. 281]

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
1. Кількість малих підприємств, тис.	357,2	354,3	344,0	373,8	324,6
2. Кількість малих підприємств на 10 тис. населення, од.	78	77	76	82	75
3. Середньорічна кількість найманих працівників - всього, тис.	7836,4	7712,4	7577,6	7285,6	6078,0
4. Середньорічна кількість найманих працівників на малих підприємствах, тис.	2043,7	2011,8	1951,6	1891,8	1572,0
5. Середньорічна кількість найманих працівників на малих підприємствах у розрахунку на одне підприємство, осіб	6	6	6	5	5
6. Кількість найманих працівників на малих підприємствах до кількості найманих працівників підприємств, %	26,1	26,1	25,8	26,0	25,9

Кількість підприємств в Україні за 2010-2014 роки [10, с. 282, 284]

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
1. Кількість підприємств, од.	378810	375695	364935	393327	340981
У тому числі:					
Великі підприємства, %	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
Середні підприємства, %	5,5	5,5	5,5	4,8	4,7
Малі підприємства, %	94,3	94,3	94,3	95,0	95,2
2. Кількість підприємств в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів та мотоциклів, од.	110154	111638	103798	110414	94104
У тому числі:					
Великі підприємства, %	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Середні підприємства, %	3,7	3,7	3,8	3,3	3,2
Малі підприємства, %	96,1	96,1	96,0	96,5	96,6

2014 році тут нараховувалось 94104 малих підприємств, що складало 96,6% загальної їх чисельності в даній сфері.

Негативним явищем в економіці України є постійне зниження кількості зайнятих працівників на підприємствах. Так, у 2014 році кількість зайнятих працівників знизилася до 6183,5 тис. осіб, або на 16,5% порівняно з попереднім роком (табл. 3). Із загальної чисельності зайнятих працівників у 2014 році 27,1% працювало на малих підприємствах. Аналогічна тенденція щодо зниження кількості зайнятих працівників в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів та мотоциклів. Однак питома вага працівників малих підприємств складає тут 39,2% загальної чисельності, що на 12,1% більше середнього показника в цілому по економіці.

Протягом двох останніх років в Україні спостерігається зниження обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг). Внесок у цей показник малих підприємств зростає і в 2014 році досяг 17,2%. Аналогічна ситуація в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів та мотоциклів. Тут частка малих підприємств у звітному році складала 22,7% (табл. 4).

З проведеного аналізу бачимо: негативними тенденціями у секторі малого підприємництва України, що були характерними для останніх років, які в значній мірі спричинені несприятливою загальнодержавною економічною ситуацією, є зменшення кількості малих підприємств, зменшення кількості найманих працівників на малих підприємствах, стає дрібнішим і розмір одного малого підприємства за чисельністю працюючих. Кількість зайнятих працівників на малих підприємствах скорочувалася пропорційно зменшенню чисельності зайнятих працівників на підприємствах загалом. Очевидно, що ці характеристики є певним свідченням ускладнення умов господарювання та передумов економічного розвитку суб'єктів в аналізованому секторі вітчизняного підприємництва.

Прийнятий Закон України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні" передбачив такі напрями державної підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів їх інфраструктури: фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, в тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і

Таблиця 3

Кількість зайнятих працівників на підприємствах за 2010-2014 роки [10, с. 282, 284]

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
1. Кількість зайнятих працівників, тис.	7958,2	7793,1	7679,7	7406,5	6183,5
У тому числі:					
Великі підприємства, %	30,2	31,4	32,4	32,2	30,1
Середні підприємства, %	42,6	41,7	40,9	40,7	42,8
Малі підприємства, %	27,2	26,9	26,7	27,1	27,1
2. Кількість зайнятих працівників в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів та мотоциклів, тис.	1241,1	1246,7	1193,4	1156,0	992,5
У тому числі:					
Великі підприємства, %	21,1	22,1	25,2	27,4	26,9
Середні підприємства, %	34,6	34,1	32,6	31,7	33,9
Малі підприємства, %	44,3	43,8	42,2	40,9	39,2

Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) на підприємствах за 2010- 2014 роки [10, с. 288]

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
1. Обсяг реалізованої продукції, млрд. грн.	3366,2	3991,2	4203,2	4050,2	4045,7
У тому числі:					
Великі підприємства, %	41,6	44,5	41,9	42,4	41,6
Середні підприємства, %	41,5	40,3	42,1	41,0	41,2
Малі підприємства, %	16,9	15,2	16,0	16,6	17,2
2. Обсяг реалізованої продукції в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів та мотоциклів, млрд. грн.	1406,1	1587,1	1623,6	1612,1	1595,9
У тому числі:					
Великі підприємства, %	29,3	30,7	29,6	30,7	30,2
Середні підприємства, %	45,6	46,7	48,3	47,7	47,1
Малі підприємства, %	25,1	22,6	22,1	21,6	22,7

середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу [3]. Однак на практиці цей закон носить декларативний характер. Це зумовлено рядом причин.

По-перше, ні державний бюджет, ні бюджети місцевих громад на даний час не володіють вільними фінансовими коштами для фінансування напрямів державної підтримки малого підприємництва.

По-друге, шалена корупція в органах державної й місцевої влади навряд чи дозволить коштам, якщо навіть вони будуть виділені суб'єктам малого і середнього підприємництва, без корупційної складової дійти за їх призначенням.

По-третє, надто широке трактування суб'єктів малого (середня кількість працівників за календарний рік не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро) і середнього (середня кількість працівників за календарний рік не перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро) підприємництва, на нашу думку, не відповідає реаліям економіки України і не виправдано збільшує кількість суб'єктів, які можуть претендувати на державну підтримку.

Реальний механізм підтримки малого підприємництва передбачає спрощена система оподаткування, обліку та звітності, яка встановлює заміну сплати окремих податків і зборів на сплату єдиного податку. Суб'єкти малого підприємництва, якщо вони відповідають вимогам, що визначені Податковим кодексом, можуть самостійно обрати спрощену систему оподаткування та зареєструватися платником єдиного податку.

Суб'єкти господарювання, яким відповідно до законодавства надано право застосовувати спрощену систему обліку, оподаткування та звітності, поділяються на такі групи [2]:

1) фізичні особи – підприємці, які здійснюють виключно роздрібну торгівлю товарами з торговельних місць на ринках або надають побутові послуги

населенню та не використовують працю найманих працівників і протягом календарного року обсяг доходу яких не перевищує 300000 гривень;

2) фізичні особи – підприємці, які займаються виробництвом та продажем товарів, здійснюють господарську діяльність із надання послуг, у тому числі побутових, населенню та платникам єдиного податку, діяльність у сфері ресторанного господарства, та відповідають сукупності таких критеріїв протягом календарного року:

- кількість осіб, які одночасно перебувають із ними у трудових відносинах, не перевищує 10, або не використовують працю найманих працівників;

- обсяг доходу не більше 1500000 гривень.

Фізичні особи – підприємці, які здійснюють діяльність із виробництва, продажу, постачання ювелірних та побутових виробів з дорогоцінного каміння, дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння органічного утворення та напівдорогоцінного каміння, надають посередницькі послуги з продажу, купівлі, оренди та оцінювання нерухомого майна, не відносяться до другої групи. Якщо такі фізичні особи – підприємці відповідають вимогам, встановленим для третьої групи платників єдиного податку, то вони будуть відноситися до неї;

3) суб'єкти господарювання - юридичні особи будь-якої організаційно-правової форми, а також фізичні особи – підприємці, які не використовують працю найманих працівників або чисельність осіб, які перебувають із ними у трудових відносинах, не обмежена та в яких обсяг доходу протягом календарного року не перевищує 20000000 гривень;

4) сільськогосподарські товаровиробники за умови, що частка за попередній податковий (звітний) рік сільськогосподарського товарного виробництва рівна або перевищує 75 відсотків [2].

Існує ряд законодавчих обмежень щодо суб'єктів, які не можуть бути віднесені до платників єдиного податку тієї чи іншої групи.

Недоліки спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, на наш погляд, полягають у тому, що постійно здійснюється перегляд складу суб'єктів, кому надано право на її застосування, умов

застосування, існує значний перелік суб'єктів господарювання щодо провадження певних видів господарської діяльності, яким заборонено застосовувати спрощену систему обліку, оподаткування та звітності, постійно погіршуються або пропонуються умови погіршення її застосування (наприклад, обов'язкове застосування реєстраторів розрахункових операцій тощо). На сучасному етапі спрощена система оподаткування передбачає сплату більшої величини податків і зборів, ніж це було раніше, і стала складнішою для застосування.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Цілком очевидно, що успіх ринкових перетворень великою мірою визначатиметься тим, як вдасться реалізувати потенціал малого підприємництва. Набутий власний досвід економічного розвитку України, позитивні результати розвитку малого підприємництва в країнах, які пройшли етап реформування економічних систем, свідчать про те, що мале підприємництво є одним із засобів усунення диспропорцій на окремих товарних ринках, створення додаткових робочих місць і скорочення безробіття, зменшення соціальної напруги у суспільстві, активізації інноваційних процесів, розвитку конкуренції, швидкого насичення ринку товарами та послугами. Основними завданнями держави щодо регулювання і підтримки малого підприємництва має стати формування прозорої економічної системи господарювання, яка би включала зрозумілу систему взаємовідносин бізнесу з державними і контролюючими органами, максимальне спрощення умов ведення бізнесу, прозорі й стабільні податки, доступні кредити. За таких умов і при підтримці з боку держави малі підприємства, які мають підприємницький досвід і достатній професійний рівень, можуть стати гнучкими, інноваційними і витратоефективними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України : Прийнятий Верховною Радою України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page>.
2. Податковий кодекс України : Прийнятий Верховною Радою України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22. 03. 2012 № 4618-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
4. Бех Н. Особливості розвитку та функціонування малого і середнього бізнесу в Україні / Н. Бех // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 1(26). – С. 16-18.
5. Білик Т. О. Мале підприємництво: розвиток та прибутковість / Т. О. Білик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 10. – С. 78-84.

6. Бобиль В. Розвиток малого та середнього підприємства як складова соціально-економічної стабільності сучасної України / В. Бобиль // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 3. – С. 35-39.

7. Варналій З. С. Мікрокредитування малого підприємництва : монографія / З. С. Варналій, С. Г. Дрига, Л. Л. Тарангул. – Ірпінь : ВПЦ “Київський університет”, 2008. – 144 с.

8. Драган І. Побудова ефективної системи підтримки розвитку малого підприємництва / І. Драган // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2006. – № 3. – С. 64-71.

9. Кириченко О. А. Стратегія розвитку малого та середнього бізнесу в Україні / О. А. Кириченко, К. Г. Ваганов // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 1. – С. 103-119.

10. Статистичний щорічник України за 2014 рік / [за ред. І. М. Жук]. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 586 с.

11. Хурса М. М. Мале підприємництво: економіко-організаційні аспекти діяльності : монографія / М. М. Хурса. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. – 220 с.

REFERENCES

1. Hospodars'kyj kodeks Ukrainy : pryjnyatyj Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV, available at : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page>.
2. Podatkovyj kodeks Ukrainy : pryjnyatyj Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i seredn'oho pidpryemnytstva v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 22. 03. 2012 № 4618-VI, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
4. Bekh N. (2010), Osoblyvosti rozvytku ta funktsionuvannia maloho i seredn'oho biznesu v Ukraini, *Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk*, №1(26), s. 16-18.
5. Bilyk, T. O. (2007), Male pidpryemnytstvo: rozvytok ta prybutkovist', *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, № 10, c. 78-84.
6. Bobyl' V. (2008), Rozvytok maloho ta seredn'oho pidpryemstva iak skladova sotsial'no-ekonomichnoi stabil'nosti suchasnoi Ukrainy, *Ukraina: aspekty pratsi*, № 3, c. 35-39.
7. Varnalij, Z. S. Dryha, S. H. and Taranhul, L. L. (2008), *Mikrokredytuvannia maloho pidpryemnytstva*, VPTs “Kyivs'kyj universytet”, Irpin', 144 s.
8. Drahan I. (2006), Pobudova efektyvnoi systemy pidtrymky rozvytku maloho pidpryemnytstva, *Visnyk Natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, № 3, c. 64-71.
9. Kyrychenko, O. A. and Vahanov, K. H. (2008), Stratehiia rozvytku maloho ta seredn'oho biznesu v Ukraini, *Aktual'ni problemy ekonomiky*, № 1, c. 103-119.
10. *Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2014 rik*, za red. I. M. Zhuk (2015), Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, K., 586 s.
11. Khursa, M. M. (2009), *Male pidpryemnytstvo: ekonomiko-orhanizatsijni aspekt diial'nosti*, RVV PUSKU, Poltava, 220 s.